

Joó Mária

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Az öregség filozófiája Beauvoirnál

Beauvoir két korszakalkotó jelentőségű műve közül a késői *Az öregség* még újrafelfedezésre vár. Ebben az öregek másságának stigmáját teszi enciklopédikus vizsgálódás tárgyává, ahogy 20 évvel korábban a női másságot elemezte, megvetve ebben a későbbi társadalmi nemek tudományának alapjait. A két mű filozófiai-elméleti alapjai közel azonosak: a fenomenológia és az erősödő marxista elkötelezettség. Beauvoir radikális mítoszromboló és a társadalmi felelősségvállalás paradigmátikus női alakja. Életrajzi kötetei segítségével értelmezem a bennünk élő idegen, Más, vagyis öregedő tükörcképünk felfoghatatlanságának bonyolult tapasztalatát, melyet az öregség társadalmi elutasítása tesz nehezzé, de – ahogy Beauvoir élete mutatja – nem reménytelenné. Az öregség, öregedés elutasító megítélése több értelemben is női probléma (a nőket sokkal jobban sújtja mint a férfiakat, több az idős nő mint férfi, stb.) és ezért méltó tárgya lenne feminista vizsgálódásnak, de eddig kevés a rá vonatkozó kutatás.

Általános jellemzés

Simone de Beauvoir az öregség jelentőségének 1970-es elemzésével ugyanúgy évtizedekkel megelőzte korát, mint két évtizeddel korábban a nők helyzetének felmérésével. A jelenséggel komolyabban csak mostanában, alig egy-két évtizede kezdenek foglalkozni a tudományok: legkorábban az orvostudományon belül a gerontológia, geriátria, majd a társadalomtudományokon belül is létrejött az életkor tudománya, a társadalmi és politikai gerontológia, valamint az ‘ageism’ (kor alapú diszkrimináció) kritikája. Az öregség biológiai és egyben társadalmi-kulturális jelenség is, kutatása multidiszciplináris kell, hogy legyen. Az általános jellemzőket egyénileg nagyon különböző módon éljük meg, ezért nemcsak a tudományok, a külső, objektív szemlélet (exterioritás), hanem a belső tapasztalat (interioritás) oldaláról is be kell mutatni azt. A szépirodalom egyedi sorsokat, az öregség egyéni változatait tárja elénk, bár relatíve kevés az öreg főhőst a középpontba állító mű (Balzac *Goriot apója*, Hemingway *Az öreg halász és a tengerszékelye*, stb.). A filozófiában a téma az egzisztencialista fenomenológiában jelenik meg, melyhez Beauvoir hű maradt *A második nem* megírása utáni évtizedekben is. Hű maradt saját társadalomkritikai szemléletéhez is, Sartre-

ral együtt erősödő marxista elkötelezettséggel mozgósít az öregséghez kapcsolódó társadalmi előítéletek, elnyomás, lenézés elleni harcra: az igazságtalanság, a képmutatás felháborítja és mindenkit harcra hív ellene. Hatvanéves korában is olyan radikális gondolkodó mint fiatalon, sőt maga is tevékenyen részt vesz a hatvannyolcas radikális politikai mozgalmakban – személyében cáfolva azt az előítéletet, hogy az öreg (korosodó) ember passzív és érdektelenné válna.

Személye, élete paradigmaticus: ma is érvényes módon ad példát a független, alkotó, politikailag tevékeny női létről – férj, gyerek nélkül, de másokkal és a világgal ügyeivel törődve, idősen is aktívan. Ezt az erkölcsi életmódot, létezés technikát (*art of living*) írásban megörökítette önéletrajzának 4 kötetében és általános, pozitív alternatívaként számba vette két nagy elméleti művében is, melyek közös célja az elnyomott, lenézett másság két nagy csoportjának: a nőknek és az öregeknek felszabadítása az előítéletek rabságából¹. Saját életét maga is az általános egy releváns esetének tekintette, mely több privát partikularitásnál. Némileg privilegizált helyzetben volt nőként is és öregedő emberként is: amikor a nők többsége függő feleségként, háziasszonyként élt, ő képes volt megélni művei jövedelméből és alkotó nőként szellemi teljesítményét is elismerték (bár talán Sartre élettársaként ismertebb lett, mint önmagában lett volna). Társadalmi státusza öregedő nőként sem csökkent, amit részben kettejük közéleti szerepvállalásának, részben stabil anyagi helyzetének (könyvei jól jövedelmeztek) is köszönhet. Az öregség magányosságától is megmenekült, híres író, közszereplő volt, barátai és örökbefogadott tanítványa, Sylvie Le Bon-Beauvoir megosztották vele életüket. Ez a követésre példát adó életmód, mely még ma is inkább elérendő cél, némileg utópikus, de lehetséges, és talán épp ez női írói pozíciója nem múló időszerűségének titka.

Beauvoir a totalításra törekszik, egy-egy jelenséget minden oldalról meg akar vizsgálni: a női lét kérdését mintegy 1000 oldalban járta körül (két kötetben jelent meg), és az öregségre is mintegy 700 oldalt szánt. Ezért mindkét mű enciklopédikus, az egyik a társadalmi nemek tudománya teljes diszciplináris és kulturális spektrumát adja – amit ma már e tudomány négy évtizedes múltjára visszatekintve bátran kijelenthetünk – nyilván hasonló jelentőséget tulajdoníthatunk *Az öregségnek* is. Egyik mű sem évült el, még akkor sem, ha egyes konkrét kérdésekben az idő múlásával újabb, pontosabb ismereteink lettek. Ennek oka filozófiai megalapozásuk, mindkettő filozófiai

¹ Mindkét csoporttal azonosult, belülről és ugyanakkor kívülről is, kivételként. Ambivalens identifikációja nem kevés értelmezési problémát jelentett *A második nem* esetében, *Az öregséggel* is hasonló lehet a helyzet. Privilegizált helyzetét mások segítségével, személyek (Djamila Boupacha) és társadalmi ügyek (feminizmus, békemozgalom) támogatására használta fel (Kruks 2012).

mű (is), a filozófiai elvek időt állóbbak, mint a hozzájuk kapcsolódó aktuális tudományos ismeretek. Az idő múlásával mindig újabb biológiai ismereteink lesznek pl. az öregség fiziológiájáról, mint a hatvanas években voltak, amikor Beauvoir felmérte és bemutatta a vonatkozó tudományos kutatásokat, de az a tudományfilozófiai elv időtálló, hogy a tények nem hordozzák önmagukban jelentésüket, értelmük a kor társadalmi környezetétől függ, azáltal jön létre.

A két mű műfaji-tudományos besorolása azonban nem egyszerű kérdés, eltérő felfogások léteznek, melyek elsősorban *A második nemre* vonatkozóan ismeretesek, mivel *Az öregségnek* – ismereteim szerint – alig van monografikus feldolgozása.² Mindkettő ugyanabból az anyagból készült, tehát érvényesíthetők az egyik tanulságai a másikra. Fent filozófiai műnek neveztem, az életfilozófia, az ‘art of living’ (melynek egyik formája az egzisztencializmus is) értelmében, mely a mű alapstruktúráját, fogalmi bázisát jelenti. Emellett *A második nemre* vonatkozóan újabban az irodalomkritikai minősítés is előfordul, amely érvényes a jelen műre is. Itt az öregség megélt tapasztalata bemutatására használ rengeteg irodalmi művet, ismertet és értelmez egy-egy adott elméleti szempont megjelenítéséhez (Moi 2005). Természetesen az irodalomkritikai besorolás is helytálló, de nem helyettesíti a filozófiai, sőt a szociológiai minősítést sem, hiszen a társadalomtudományok, kortörténet eszközeit is használja – ezért is neveztem enciklopédikus műnek.

A társadalmi létezés és az egyedi élet szorosan összefüggenek: „az ember helyzetét az a társadalom határozza meg kényszerítő erővel, amelyhez tartozik” (Beauvoir 1972a/1993, 10). Természetesen az öregség biológiai és pszichológiai jelenség is egyben, a testi (fiziológiai) és lelki jelenségek nem választhatók el. Ez azonban minden élethelyzetre igaz, az öregség szituációjának sajátosságait ezen túlmenően is meg kell határozni. A vizsgált művet Beauvoir saját életének története, a memoárok életanyaga kíséri, egyedi esetként példázza. Erre különös hangsúlyt fogok fektetni, főleg a memoárok két utolsó kötetére. A 3. kötet *A körülmények hatalma* (Beauvoir 1966) írja le az öregség megélésének első, megrázó tapasztalatát („megöregedtem” deklarálja 54 éves korában), majd ehhez képest a 4. kötet *Tout compte fait*³ (Beauvoir 1972) által felölelt következő 10 évében alig érzi ezt a súlyt, mintha nem öregedett volna, sőt jobbnak, kevésbé terhesnek élte meg gyarapodó éveit súlyát. Evvel azt is láttatja, hogy az öregség nem köthető pontosan egy számhoz általában sem, és az egyén is különböző tempóban öregszik, korának súlya sem nő éveit számával párhuzamosan. Az öregség korhatára a társadalmi megítélés szerint mára kitolódott: általában egy hatvan év körüli embert sem tartunk öregnek, még kevésbé egy ötvenes éveiben járó, mint Beauvoir volt a harmadik kötet

² Egy gyűjteményes kötet jelent meg (Stoller. 2014); ezen túl egyes tanulmányok vannak.

³ A cím magyarul „Számvetés, mindent számba véve”, de nincs magyar fordítása, ami nagy adóssága a magyar könyvkiadásnak (Beauvoir 1974, 1996).

megírásakor. Nehéz megítélni, hogy valaki jogosan tartja magát öregnek vagy egyéni túlzásból, szubjektíven.

Vitán felül áll, hogy a halál, az öregedés, betegség témája igen fontos helyet foglalt el Beauvoirműveiben, a későbbi szépirodalmi művek többsége ezzel foglalkozik: *A megtört asszony*, *a Féltreértés Moszkvában*, *A diszkrétívó kora* és *Könnyű halál*. Az utóbbi, mely anyja betegségét és halálát írja le, talán memoárnak is tekinthető, mint ahogy Sartre végső életszakaszával foglalkozó műve, a *La cérémonie des adieux* is az (Beauvoir 1981). Saját halála pedig szinte megszállottan foglalkoztatta, főleg fiatal- és érettkorában, melynek nyomát őrzik a *Minden ember halandó* c. regénye halhatatlan főhőse 1946-ból (Beauvoir 1973). Paradox módon kevésbé nyomasztotta a halálfélelem, amikor valóban megöregedett, ahogy a memárok 4. kötetének elején ezt a tényt maga is kimondja. Nem szándékozom Beauvoir feltételezett komplexusának mélyére hatolni, erre Toril Moi pszichoanalitikus magyarázata egyik lehetőség (Moi 1994). Relevánsabbnak tűnik számomra az az általános nézet, hogy az írás, szellemi alkotás, művek hátrahagyása az utókor számára, melyek halálunk után nevünk fennmaradását ígérik, a halandóság félelemkeltő tudatának enyhítését teszik lehetővé. Platón *Lakomájában* olvashatjuk a halhatatlanság ember számára lehetséges módja hasonló értelmezését. A 20. századi Beauvoir-korabeli filozófiában mindenesetre a korai egzisztencializmusra jellemző egyféle halálkomplexus, elég, ha Heidegger halál-felé-létezés (*Sein zum Tode*) fogalmára utalunk. Egyes feminista filozófusnők⁴ szerint az egész nyugati filozófia egyik fő témája, a lélek halhatatlanságának állandó bizonyítási kényszere is abból ered, hogy a filozófia szinte kizárólag férfiak műve volt, és inkább rájuk, és kevésbé a nőkre jellemző a halállal ill. a halhatatlanság bizonyításával való foglalkozás. Mint Platón a *Lakomában* megmutatta, a testi termékenység a halhatatlanság szülés (testi utódok) által való elérését teszi lehetővé.⁵ Beauvoirknak nem volt gyermeke, de művei (szellemi gyermekei) révén fennmaradt neve, sőt még vérségi kapcsolat nélkül is lett lánya: örökbe fogadta volt tanítványát, Sylvie Le Bon-t, akivel együtt élt és talán ennek köszönhetően élete utolsó korszakában kevésbé foglalkoztatta a halál, mint korábban. A mélypontot 54 éves korában (1962) érte el: a „megöregedtem” reménytelenségét, csalódottságát, mely sok akkori olvasóban is megütközést keltett. Az ezután következő 10 évében ez az életérzés megszűnt, derűsen élte tovább életét a szokott módon. E nem tipikus változás azt is mutatja, hogy az öregedés tempója és folyamata nem lineáris. A mélypontra és a kedvező változásra személyes sorsának eseményeiben is találhatunk okokat. Egyrészt a női öregedésben az egyik alapvető változás a menopauzához kötött szexuális

⁴ Adriana Cavarero (1992), akit a francia feminista pszichoanalitikusnő, Luce Irigaray gondolatai inspiráltak.

⁵ Bővebben a vágy, szerelem, szülés és a nemi különbség összefüggéseiről lásd Joó (1996).

vonzerő eltűnése, amit *A második nem* külön korszakként ír le. Beauvoir személyes életében 1960-62 körül ért véget utolsó szexuális kapcsolata Claude Lanzmann-nal, aki férfiként igazolta női vonzerejét. Ezt Beauvoir utolsó ilyen élményként élte meg („soha többé”). A női létének végeként megélt halálélmény súlya relativizálódott az utána következő évek más szeretetkapcsolatai révén (Sartre, barátok, barátnők, és főleg fogadott lánya Sylvie). Talán nem tévedek, ha úgy látom, hogy mindez elfeledtette vele női szexuális életének végét érését és a korábbi halálfélelem is eltűnt.

A saját élet megörökítése, emlékezet és írás vagyis az önéletrajzírás kitüntetett kérdés az irodalomelméletben és a feminista elméletben is. Beauvoir önéletrajzait számos elemzés felhasználta művei értelmezéséhez (Moi 1994, stb.), sőt néhány külön monográfia is tárgyalta őket (Bainbrigge 2005; Tidd 2003). Az önéletírás szaktekintélyeinek némelyike megállapította, hogy a francia önéletrajzi hagyományban Beauvoirt méltatlanul elhanyagolták, sőt a női önéletírással foglalkozó szakirodalom sem kezeli ezt a hatalmas, négy kötetre rúgó önéletrajzot súlyának megfelelően. Érdekes kérdéseket vetnek fel, azt mutatják, hogy erősen vitatott szerző a feminista szakirodalomban is, ma is kísért a korai Beauvoir-kutatás férfi-identifikációs vádjá, bár mára ezen a mainstream túllépett (*The Cambridge Companion to Beauvoir* 2003).

A mű feléltése, bevezetése párhuzamok *A második nemmel*

Mi az alapvető jellemzője Beauvoir szerint az öregség szituációjának? Mielőtt az alapos elemzés részleteiben elmerülnénk, néhány fontos vonást érdemes kiemelni. Ezek a következők:

1. Az élet összegzése, a számadás, számvetés lehetősége (a vég közeledtével), élettörténet, narratív identitás;
2. A múlt, jelen, jövő viszonyának megváltozása: a múlt gyakorlati-tehetetlensége⁶ dominál (szokások), a jövőre való nyitottság eltűnőben;
3. A bennem lakó Másik, az öregedő test/arc idegensége, aki mások számára vagyok;
4. Társadalmi marginalizáció, képmutatás, embertelen bánásmód (idősoththonok) – materialista, marxista magyarázattal.

A mű Buddha fiatalkori élményével indul, aki palotájából kilépve az utcára, először lát öreg, beteg és szegény embert. A megrendítő látvány ráébreszti a fiatalság gőgjére és tudatlanságára, mely nem vesz tudomást arról, hogy az öregség már benne is lakozik, és valójában saját jövőjét pillantotta meg. Ebben különbözött embertársaitól, akik nem vesznek tudomást arról, ami nem tetszik nekik. A mai kultúra az öregedés/öregség tabusításával egyre

⁶ A Sartre által használt fogalom a gyakorlati-tehetetlen (*practico-inert*) (16).

tovább haladt azon az úton, melyet Beauvoir a hatvanas évek végén leleplez, hiszen azóta egyre több lehetőséget fedeztek fel a folyamat külső jeleinek eltüntetésére (kozmetikai sebészet, testedzés) és a fiatalság normatív kényszere egyre terjed. Az átlagéletkor növekedésével párhuzamosan a testi fittség parancsa a mai idősödékre szinte kötelező elvárásként érvényes (a fiatalokra is, csak náluk a biológiai devolúció ennek nem mond ellent). A hatvanas évek előtt a szexről nem illett beszélni; ma ez megszűnt tabunak lenni, az öregség azonban nem. A két tabutéma együttesen, ti. az öregkori szexualitás létezése, vizuális-filmes megjelenítése ma is ritka, kockázatos vállalkozás, a nézők felháborodása kíséri, pontosabban csak idős női szereplő esetében! Láthatunk 40 évesnek kinéző hetvenéveseket, örök fiatallá operált színésznőket, akik médiaképei követendő ideált képviselnek, ugyanis elsősorban a nőt sújtja az öregedés tilalma, ti. az idős nő nem lehet vonzó (nemtelenné válik), nem úgy, mint az idősödő férfiszínész, aki 70 évesen is lehet szerelmes filmek hőse (Clint Eastwood *A szív hídjai* c. filmben, vagy Robert Redford, stb.).⁷

Harcos felvilágosítás, leleplezés

A szándékos elhallgatás csendjét Beauvoir a rá jellemző radikális őszinteséggel akarta megtörni: osztályharcra szólít fel, a marxista társadalomfilozófia alapján az uralkodó osztály hipokrizisére figyelmeztet, anyagi érdeket, kizsákmányolást lát az öregek diszkriminációjában, a kapitalizmus és polgári kultúrája által teremtett helyzetet (7-12). Az eltartott öregek és a dolgozó lakosság szembeállítása szűklátókörű, gazdasági szemléletet takar, „mintha az utóbbi kategória tagjai nem is a jövő eltartottjai lennének és mintha nem is a saját jövőjükéről gondoskodnának, amikor intézményesen megszervezik az öregek eltartását” (Beauvoir 1972, 8). A szakszervezetek nem esnek bele ebbe az öncsalásba, mert követeléseikben a nyugdíj fontos szerepet játszik. A kizsákmányolók érdeke a szolidaritás megbontása. Ezek a szempontok mutatják, hogy Beauvoir ebben a korszakában erősen követi a marxista Sartre-ot, egyéb, *A dialektikus és kritikájában* kidolgozott fogalmak tekintetében is, mint pl. a „gyakorlati-tehetetlen” (*practico-inert*) használata a múlt és jelenbeli cselekvés viszonyára (Sartre 1960).

Erős megfogalmazásai a társadalom lelkiismeretének felébresztésére szolgálnak – az idősotthonokba zárt öregeket élőhalottaknak tekintik,

⁷ Legalábbis a többségükben férfirendező elképzelése szerint, de a női nézőben disszonáns érzést kelt a fiatal női partner és az öreg férfi kapcsolata: nem hiteles a férfi vonzó volta. Ez a probléma a nagy korkülönbségű párok közti szexualitás problémája: a (férfi)társadalom tolerálja az idősödő férfi-fiatal nő kapcsolatát, egy bizonyos határig, de az idős nő-fiatal férfi párosát alig. Lásd később a könyv 2. részének 5. fejezete tárgyalásánál.

tárgyként kezelik őket, mintha nem lennének ugyanolyan szükségleteik, érzelmeik mint a többi embernek.⁸ Egy Grimm-mesével döbrent rá arra, hogy saját gyermekeink is úgy fognak bánni velünk, ahogy tőlünk látják: az öreg apját ketrecre záró felnőttet utánozva saját kisfia meg akarja tanulni tőle a ketreckszítést, hogy ő is majd ilyent csinálhasson apjának.

A társadalom ennek ellenére az öregembertől derűs nyugalmat, erényes viselkedést, bölcsességet vár, másrészt vén bolondnak tartja, akinek (szexuális) vágyai nevetségesek vagy undorítók. Az idealizálás és megvetés kettőssége a nők hagyományos megítélését is jellemezte: vagy szentek, anyák vagy boszorkányok, prostituáltak. Mindkét csoport a másságot testesíti meg: az öregember is más, mint a felnőtt, a nő is más, mint a férfi – de mindkét esetben a normális embert a felnőtt férfi képviseli.

Párhuzamok a női és az öreg másság léthelyzetének leírásában⁹

Az öregségnek biológiai jellemzői vannak, de ezek nem örökérvényűek: az ember nem természeti faj, öregségében is a társadalom határozza meg. Fiziológiai jellemzőihez pszichikaiak is tartoznak (pszichoszomatikusak), melyek kölcsönösen meghatározzák egymást, „az öregség mint biológiai végzet sem történelmen-túli valóság” (Beauvoir 1972, 16), különbözően éljük meg a mindenkorai társadalmi környezetnek megfelelően. Voltak korok, kultúrák, melyek, ellentétben a maival, tisztelték az öregeket. Erről az antropológia, etnográfia, valamint a kultúrtörténet tudománya sokat tud. A biológia, az etnológia, a történettudomány és a társadalomtudomány eredményeit mutatja be az első négy fejezet, ahogy *A második nem* első része is a női sorsot ábrázolta a tudományok akkori állása szerint (Joó 2003). A tudományos elméletek mind egy-egy emberi szituáció (nőiség, öregség) külsődleges bemutatására alkalmasak (ti. a fenomenológiai exterioritás fogalma szerint. Egy szituáció jellemzéséhez hozzá tartozik a belső jelleg, (a fenomenológiai interioritás fogalma), ahogy az egyén megéli azt. A könyv második fele ezt a sokszínű, ellentmondásos valóságot járja körül, nagyrészt irodalmi művek, önéletrajzok, saját személyes tapasztalatok alapján, bőven merítve a szociológiai leírásokból, újságokból is. *A második nem*ben is az irodalmi művekből merített a női életrészek, élethelyzetek jellemzésében. Átfedés is van a két mű között, ugyanis ott található egy külön fejezet „Az

⁸ Iris M. Young (2005) majd három évtizeddel később született írása erről még mindig revelációként hat.

⁹ Két kiváló Beauvoir-kutató, Deutscher és Kruks elemzését emelném ki a Stoller szerkesztette 2014-es kötetből, anélkül, hogy ebben az írásban összevethetném velük a saját értelmezésem.

érettkortól az öregkorig” címmel. A női létezés korabeli helyzeteiben – melyeket a teherbe esés állandó lehetősége és a vele járó anyaság határozott meg, és egy nő választani kényszerült az anyagi függetlenséget biztosító szakma, pénzkeresés vagy az anyaság, eltartott feleség sorsa között. A komoly változást az öregedéssel járó menopauza hozza. A termékenység megszűnése az öregedő nő életében bizonyos szabadságot hozott. Ennél azonban sokkal nagyobb súllyal esik a latba, hogy ezzel együtt erotikus vonzerejét is elveszíti, mely a társadalom és a maga szemében is létét igazolta. A szépség és fiatalság elvesztésének réme már korán elkezd gyötörni a nőt, mely ellen foggalkörömmel küzdenek, és minél inkább közelít az öregség réme, annál kétségbeesettebb egy nő, aki erre, ti. a férfi tetszésének elnyerésére és fenntartására alapozta létét. A vallási mánia, erotomania, áltevékenységi láz, illúziók kergetése, kiábrándulás vagy számvetés – sokféle női önigazolási stratégia létezik, de lehetséges az öregedés elfogadása is, ami a megkettőződés élményének elfogadását jelenti. Beauvoir itt megkettőződésnek nevezi a tükörben látott öreg arc idegenségének és a fiatalság belső evidenciájának kettősségét (Beauvoir 1971, 459). Az öregedés elfogadása azt jelenti, hogy elfogadja aszexuális lényé válását, lemond a diéta, társasági élet, öltözködés terhes kötelességeiről – írja Colette regényére, a *Chérise* hivatkozva (Beauvoir 1971, 463-64). De öregségét elfogadva is meg kell védenie „helyét a nap alatt”, hasznosságát, azt, hogy szükség van rá, bizonyítania kell. A háztartásban folytatott tevékenysége ugyan gyerekei felnőtté válásával csökken, de férjének továbbra is szüksége van rá, esetleg unokái ellátásában is hasznos lehet. Így látta ezt Beauvoir *A második nemb*ben, saját, negyvenes éveiben. Azonban húsz évvel később *Az öregség* megírásakor másként látja öregkor és szexualitás viszonyát, ugyanis ez a mű mintha a férfiakra koncentrálna az általános jellemzés tekintetében, és öregen is az aktív vágyakozás (férfi)példáit sorolja. Az öregkori szexualitás botrányos, ill. undorító megítélése inkább az öregedő nőre korlátozódik, míg a sorakozó példák szerelmes aggastyánokról (pl. az örökifjú Goethe) elfogadó csodálkozást keltenek („Micsoda teljesítmény!”).

Maga Beauvoir a hetvenes években visszatekintve memoárjában *A második nemre* azt emeli ki, hogy egy szempontból változtatna rajta: materialistább lenne, akkor túl idealistán ítélte meg férfiak és nők viszonyát, amennyiben a tudatok antagonizmusára helyezte a hangsúlyt (Beauvoir 1972a, 4974.) Ekkortájt nagyobb, sőt meghatározó jelentőséget tulajdonít az anyagi termelési viszonyoknak, a gazdasági szűkösség talaján az osztályharcnak, kizsákmányolók és kizsákmányoltak ellentétének (Beauvoir 1972, 17-18).

A mű második része, „Az öregség megélt tapasztalata mint világban-való lét” (interioritás)

A második részen belül főleg az 5. fejezetre, „Az öregség felfedezése és elfogadása mint a test élménye” címűre koncentrálok, mint a legérdekesebbre, hiszen az öregkor jár a legkevésbé az életkorunk tudatával, viszont ez az egyik legerősebb negatív jel (stigma) a világ, a többiek szemében. A testi látvány alapján azonosítanak minket öregként, ahogy nőként, nem-fehér bőrszínű emberként. Mindezekhez az észlelésekhez leértékelés tapad, a negatív különbözőség kategóriájába sorolnak minket. Egy tőlünk független képet, a Más képét ragasztják ránk, olyan bőrt, amelyből nem tudunk kibújni és nem is feltétlenül vagyunk tudatában.

Az életkor tudata a felnőtté válás jellemzője, hiszen a többiek állandóan figyelmeztetnek rá, hogy még nem vagyunk felnőttek, gyerekek vagyunk. Aztán eltűnik: emberek, vagyis felnőttek leszünk. (Valószínűleg ez alól a női és színesbőrű lét kivétel, a többiek viselkedése erre is állandóan figyelmeztet, de Beauvoir ezt itt nem teszi szóvá, mint ahogy általában is ritkán tér ki a nemi különbség kifejtésére.) A idő múlásának felnőttként nem vagyunk tudatában, kortalannak éljük meg magunkat és bár látunk öregeket, akik mások, mint mi, de saját másságunk ill. az átlépés az öregkorba belső szempontból észrevehetetlen. Egyéni élményünk sem utal éveink gyarapodására (vagy benyomásainkat nem ilyenként tudatosítjuk), azonban a többiek számára világosan megmutatkozik. A tükörkép, fénykép, ahol tárgyként észleljük magunkat, ezért revelatív erejű. Szembesít minket azzal a másikkal, akik a többiek számára vagyunk. Öregedő arcunk, amit a tükörben látunk, ezért idegen, nem tetszetős, sőt ijesztő, negatív érzelmeket kelt bennünk. A tükörbe nézés élményét így írja le Beauvoir a memoárjában:

gyakran elképedve állok meg ez a hihetetlen valami, az arcom előtt... Azt hittem, nem törődöm a külsőmmel... amíg bosszúság nélkül nézhettem arcomra, megfedekeztem róla, magától értetődő volt. De ennek ma már vége. Utálok a tükörképem, petyhüdt szemhéjamat, szemeim alatt a táskákat. ... szájam körül ezt a ráncok okozta szomorúságot. Az emberek, akikkel találkozom, nem látnak bennem mást, csak egy ötvenéves nőt, aki se szép, se csúnya. Olyan korú, amilyen. De én a régi arcomat látom magam előtt, melyet himlő támadott meg, s amelynek ragyái sose fognak begyógyulni.
(Beauvoir 1966, 559).

Itt arról a ritka kivételről ír, amikor revelációként és már megtörténtként szembesülünk a realizálhatatlannal (az öregséggel). Mindenképpen azonosulási válságként éljük át, narcisztikus lelki sérülést okoz. A leírt élmény értelmezéséhez hozzátartozik, hogy Beauvoir kifejezetten szép nő volt, hozzá

volt szokva külseje pozitív hatásához és tudatosan döntött, maga választotta azt az utat – ellentétben a nők többségével – hogy számára ez a hatás, amelyet kelt, nem fontos. Amikor a világ nem mutatott hízelgő képet róla, nem volt választása e tekintetben, tudomásul kellett vennie tükörképét. A konkrét negatív élményt saját viszonyai alakulása, változása is előidézte. Ekkortájt, 54 éves korában ért véget Lanzmann-nal való kapcsolata, aki 17 évvel volt fiatalabb nála és kapcsolat végét általánossá tágítva a vágyak, örömök korszakának végeként éli meg („soha többé... A halál ott kísért álmaimban, az elmúlás megkezdődött”). Az öregedés mint változás lassan, mintegy észrevétlenül is folyhat, de mindig van egy határszituáció, amikor észlelhetővé válik. Nem feltétlenül éles, vagy nem rögzíthető a változás pontos ideje; a határátlépés csak visszafelé, már megtörténtként élhető át: egyszer csak már a határon túl találjuk magunkat. Ilyen általános női tapasztalat 50 éves kor felé a láthatatlanná válás, amit számomra emlékezetesen G. Greer *A változás kora* c. könyvében ír le: egy ilyen korú nő foglal helyet egy kávézóban, a pincérek számára azonban mintha láthatatlan lenne, hiába vár rá, hogy odajöjjenek hozzá, míg a fiatal vendégekhez gyorsan odalép a pincér, ő pedig várhat vagy ismételten szólhat, mire kelleetlenül kiszolgálják (Greer 1991).

Az öregség 5. fejezetében elméletileg kifejti és értelmezi ezt a fent idézett szubjektív élményt, Sartre fogalmai segítségével. Szerinte az öregség a felfoghatatlan dolgok közé tartozik, sok van belőlük, hiszen alapvetően lehetetlen az önmagáért-létező módján átélnünk azt, ami mások számára vagyunk (461kk). A felfoghatatlan „az én távolból tekintett lényem, amely korlátot szab választásaimnak és a visszájukat alkotja” (az eredetiben szereplő Sartre-idézet, hely megadása nélkül).

Nem igaz az általánosan hirdetett nézet, hogy az ember addig fiatal, ameddig annak érzi magát. Az öregség valósága bonyolult

dialektikus viszony az én mások számára létező, objektíve meghatározott létem és ama tudatom között, melyet éppen ezen keresztül alkotok magamról. Bennem „a másik” az öreg, vagyis az, aki én vagyok mások számára: és ez a „másik”, ez én vagyok. (450)

Sok irodalmi példát sorol fel, főleg Proust gazdag ilyen részletekben. Proust egyik legjobb megfigyelése arra vonatkozik, ahogy mások öregedését észleljük: megdöbönt minket egy-egy rég látott barátunk változása, megöregedése. A főhős Guermantes hercegnő neve hallatán elképedve gondolja, hogy ez a név nemcsak azé a szőke, valcerező nőé, akit ismert, hanem azé a fehér hajú, elnehezült nőé is, aki éppen mellette csoszog el (459). Ennek az élménynek alapján következtethetünk arra, hogy magunk is így megváltozhattunk mások szemében, a saját öregség közvetetten, mások öregségén keresztül realizálható, de valójában közvetlenül felfoghatatlan. Proust szavaival:

Az ember érzi, hogy ugyanannak a törvénynek engedelmeskedett, mint ezek a teremtmények, akik annyira megváltoztak...a bennük végbement átalakulások tudatosították bennem első ízben, mennyi idő szaladt el fölöttünk, s ez egészen felkavart, mert megértettem, hogy én fölöttem is eljárt az idő. (460)

A műveken túl számos író (Hugo, Gide, Goethe, Yeats, stb.) saját öregkorához való viszonyát meséli el. Vannak köztük, akik szépen öregedtek, elfogadva a sorsot, mások kevésbé, Beauvoir azonban nem hallott vagy olvasott olyan nőről, aki derűsen vállalta volna öregségét (471).

Női öregedés, saját élete

Ez a fenti kijelentés bizonyos értelemben meglepő, több szempontból is. Saját öregségének leírása a memoárok 4. kötetében ellentmond ennek, mely időben *Az öregség*et követi, hiszen egy derűsen öregedő Beauvoirról találkozunk. Igaz, hogy *Az öregség* után kezdett a memoárok negyedik kötetének megírásába, de a korával való megbékélés érzése nyilván nem egy csapásra történt (a két mű közti két év alatt), valószínűleg lassan formálódott benne a derűs, megbékélt életérzés, ahogy ezt a 4. kötet elején ki is fejt, szembe állítva az előző, harmadik memoárkötet keserű, csalódott befejezésével, melyből fentebb idéztünk. Egy elfogadható magyarázat a fenti ellentmondásra az, hogy saját tapasztalatát külön akarta elmondani. A női öregedés tapasztalatának ábrázolása a férféhoz képest meglehetősen háttérbe szorult, súlyának megítélése tekintetében pedig a férfi sorsát látja nehezebbnek! Ez a megkülönböztető értékelés is meglepő *A második nem* szerzőjétől, hiszen a testi vonzerő öregedéssel járó elvesztése a nők többségének, akik magukat elsősorban vonzó nőnek látják, egzisztenciális csapás, amely ellen, vagyis vonzerejük fenntartásáért elkeseredetten harcolnak. Azt, hogy szerinte a férfiakat sújtja mégis jobban az öregség, azzal magyarázza, hogy ők nyugdíjasként elvesztik azt a tevékenységet, mely életüket kitöltötte, munka nélkül tehetetlenségre vannak kárhóztatva, és nem találják helyüket otthon. Haszontalannak érzik magukat, hiszen nem keresnek pénzt, míg a női tevékenység színtere mindig is az otthon volt, ők nem veszítik el munkájukat, a háztartást. Bár gyermekeik elhagyják a szülői házat, és ezzel megszűnik a gyereknevelés munkája, de a nők továbbra is hasznára vannak gyermekeiknek, részt vállalva unokáik ellátásában. Ez az értékelés véleményem szerint Beauvoir akkori materialista, marxista szemléletéből következik, mely az anyagi javak termelésében elfoglalt hely alapján ítéli meg a férfi és női létezését is, ti. az átlagos nő, aki feleség/anya, nem végez a marxista felfogás szerint termelő munkát, nem termel értéktöbbletet, csupán újratermeli a létfeltételeket

(háztartás, gyermekszülés). Egy társadalmilag-gazdaságilag fontosabb termelő pozíciót elveszteni nagyobb teher, ezért sújtja az öregség a férfit jobban („valóságos tragédia”) és kevésbé a nőt (418-19). Érdekes azonban a testre vonatkozó nemi megkülönböztetést is bevonni a női öregedés súlyának vizsgálatába, ugyanis a női vonzerő csökkenése a nőt fosztja meg létük egzisztenciális alapjától (vonzó szexuális tárgynak lenni és látszani), míg az öregedő férfi továbbra is vonzó marad (egy őszülő halánték, magas társadalmi státusz 60 évesen is vonzó). Ez alapján Beauvoirral ellentétes következtetésre juthatunk: az öregedés a nőt sújtja jobban, nem a férfit. Érdekes a beauvoiri test-fogalommal közelebbről foglalkoznunk, mely alapvetően a fenomenológiára alapul, melyet Beauvoir Merleau-Pontyt követve *A második nemtől* kezdve használ, illetve ő fejlesztette azt tovább a nemi különbség kidolgozásával (Joó 2003).

Az öregedés eminensen testi jelenség és testi élmény; felfedezése, annak a tudata, hogy már bennünk lakik, fiatalkorban is szorongást okoz (477), amit az öregedés sokasodó jelei, betegségek, hanyatló képességek fokoznak. A fenomenológia szerint a test az a közvetítő felület, melyen keresztül a külső szemlélet/látvány, ami más számára vagyok, összeér a belső élmények, tapasztalatok világával. Ezt az egymásba forduló kettősséget (ambiguitást) kétféle testfogalom ragadja meg: a test mint tárgy (mások és magam számára is érzékelhető), valamint a megélt test (élő test), aki csak magam számára vagyok. A kettő közötti viszony kétértelmű, illetve nem más, mint maga az ambiguitás pszichoszomatikus tapasztalata.¹⁰ Az öregedő test mint tárgy a gerontológia tudományának tárgya, az 1. rész egyik fejezete foglalkozott vele. Itt azonban a megélt tapasztalatok kerülnek bemutatásra. A híres alkotók vallomásai között nők is szerepelnek (pl. Colette), de kivétel szerűen és mint az általános jellemző tapasztalatok megtestesítői, kivéve éppen Colette-et, aki a öregedő nő és a szexualitás kapcsán lesz fontos. Az öregedés általános élménye az, hogy a világban nem lehet csak úgy kószálni, minden pillanatban problémák adódhatnak és a természetes működéshez mindenféle mesterséges dologra van szükség (szemüveg, protézis, hallókészülék, gyógyszerek stb.). Az élet elveszíti kellemes ízét a pontosan meg nem határozható fájdalomtól (482-83). A fenomenológia testfelfogása szerint ugyan test és szellem/lélek elválaszthatatlanul összetartozik „együtt halad gyarapodása és fogyatkozása felé” (500), de nem mindig! Gyakran a szellem megpróbál szembe szegülni a végzettel, a szervek hanyatlásával, és így teljes tragikusságában éli át azt, hogy bizonyos értelemben nem azonos önmagával, az öregedő ember többé már

¹⁰ A genetikus fenomenológia (Husserl) szempontjából elemzi S. Heinämaa, az öregségre vonatkozóan H. Fielding veti össze Beauvoir és Merleau-Ponty felfogását. Mindkettőhöz más szerzők kommentárjai kapcsolódnak (Stoller 2014).

nem képes arra, amit akar. A vágyakhoz való viszony a morál alapvető témája, kitüntetett területe a szexualitás (minden életkorban).

Az öregség és a szexualitás kapcsolatáról a hagyományos morál Platóntól, Cicerótól Tolsztojig azt állítja, hogy az öregség felszabadítja az embert a testétől, és ez a megtisztulás a szép az öregségben! Ennek az uralkodó erkölcsi normának tudható be, hogy a közfelfogás undorítónak tartja az öregkori szexualitásnak még a gondolatát is: a festészetben a „vén kujon” toposza (Zsuzsanna és a vének) azonban azt is mutatja, hogy éppen hogy létezik az öregkori szexuális vágy, csak nevetségesnek vagy undorítónak tartja a társadalom. A pszichoanalízis és az egzisztenciális fenomenológia (Sartre-ot idézi) másként gondolkodik erről: számot vet azzal, hogy mivel a libido, vágy nem ösztön, a nemzőszervek állapotának hanyatlásával nem is szűnik meg, hiszen nem is volt azonos működésükkel, hanem – a létezés általános mozgását követi, beépült a világhoz való általános viszonyunkba, a testi létezésben, a vágy másik testre való irányultságában kölcsönös módon éljük át magunk és a másik létezését (507). Az egyén így igéző testként jelenik meg és narcisztikus viszonyba kerül önmagával. A szubjektum férfiúi és női létezésének elismerése, igazolása lesz szerelmi élete. A vágy, illetve a rá való testi képesség hanyatlása a két nemet különbözőképpen érinti, de elsősorban a férfiak önértékelését ingatja meg, ezért sok mindent megtesznek potenciájuk fenntartásáért. A nők közül azok, akiknek terhes volt a nemiség (házastársi kötelesség), örülnek a megszűnésének, illetve a teherbeesés lehetőségének, veszélyének megszűnése felszabadíthatja őket – akár a vágytalanságra, akár, amennyiben vágyaik megmaradnának, azok kiélésére. A két nemet azonban vágyai kifejezése, kiélése tekintetében különbözően ítéli meg a közfelfogás morálja, ez még fokozottabban így van öregedésük folyamatában. Az időződő férfi és fiatal nő közti szexuális kapcsolat, házasság elfogadott – bizonyos korkülönbségig, az aggastyán és a fiatal lány kapcsolata azonban undorítónak számít. Az öregedő nő és fiatal férfi kapcsolata ellenben heves megütközést kelt, még a kivételnek számító nők (híres szépség, művésznő) is leplezni kényszerülnek fiatal szeretőjükkel való viszonyukat: Colette regénye, a *Chéri* ábrázolja ezt, sőt a kapcsolat csak a nő vonzerejének a férfiaknál jóval korábbiak feltételezett határáig képzelhető el – még regényben is! Ez a tabu azóta is erősen tartja magát, érvényességét bizonyítja hogy Colette regényének több filmváltozata is készült az utóbbi évtizedekben.¹¹ Ugyan a mai média híres, örökké fiatal színésznők ilyenén kapcsolatairól gyakran tudósít, de ők a kivételek, ezért szexualitásuk inkább érdekes, botrányos, semmint undorító. A nők saját testükhöz való viszonyukban interiorizálják a női vonzerő

---

¹¹ Egy újabb irodalmi példa idősebb nő- fiatal férfi beteljesülhetetlen szerelméről *Doris Lessing: Megint szerelem* c. regénye (2008), érdemes összehasonlítani a regényben az idős férfi-fiatal nő közti szerelemmel.

fiatalsághoz kötöttségét, ezért undorodnak saját öregedő testüktől, míg a férfiak a folyamatot normálisnak tartják saját testükre vonatkoztatva – de nem így a nők testének megítélésében. A férfiak öregedő feleségük, szexuális partnerük egy fiatalabbra cserélését normálisnak látják, illetve még elméleti igazolást is találhatnak rá, ti. az evolúciós magyarázatok a női test szépségét a termékenységhez és fiatalsághoz kötik, amely biológiai ösztönt mozgósít a férfiban (utódnemzési esélyt, génjei átörökítését ígérve neki). Ez utóbbi elméleti 'igazolás' magyarázat még nem volt ismert a hatvanas években, az utóbbi évtizedekben vált népszerűvé a szociobiológia, evolúciós pszichológia evolúciós magyarázata a férfiak fiatal nők iránti ösztönös és poligám vágyáról.¹²

A nemi különbség itt kivételesen részletezőbb kifejtést nyer, mely a mű korábbi részében eléggé ritkán kapott nagyobb teret. De a híres öreg férfi alkotók fiatal nők iránti szerelméről itt is jóval többet olvashatunk, hiszen az alkotók többsége férfi volt, ahogy ez ma már ismert magyarázat (Goethe és Ulrike, Tolsztoj, Hugo stb. és a kortársak, Chaplin, Picasso). Az öregedő nők szexualitása mintegy 6 oldalnyi terjedelemben szerepel – az erős tabu ténye miatt? Jellemzői között elsőként azt a férfiakéhoz képest kedvezőbb biológiai tényről említi, hogy a női szexuális vágy relatív állandósága az egész élet során nagyobb. Ennek ellenére a nők szexuálisan kevésbé aktívak – állítja a Kinsey jelentésre hivatkozva. Az ellentmondás oka az, hogy a nő élete végéig kénytelen vállalni sorsát, mely erotikus tárgyá alacsonyítja. Nem fiziológiai parancs kényszeríti rá, hanem az, hogy a társadalomban elfoglalt helyzeténél fogva relatív lény. Gyakran a nő önmagát ítéli a szerelemre alkalmatlannak, belső lelki korlátok miatt, melyek rá kényszerítőbben hatnak. A női nárcizmus erősebb, az egész testre vonatkozik, a nő a rá irányuló vágy hiányában megundorodik saját testétől, félnékké válik és retteg mások véleményétől, ismervén a közvélemény szigorát az olyan idős nőekkel szemben, akik nem hajlandók beletörődni a derűs, nyugodt, testetlen nagymama szerepébe (557). A leírás rövidejére az erre vonatkozó tanúságok csekély száma szolgálhat magyarázatul, amely a tabu nőkre vonatkozó különleges szigorának is köszönhető, illetve az írástudók, alkotók közötti férfidominanciának.

A tabu tilalma alól még a botrányosan őszintének tartott Beauvoir (*La scandaleuse*¹³) sem tudta kivonni magát, életrajzaiban sem, amelynek később tudatára is ébredt. A német feminista Alice Schwarzer készítette interjúban megállapítja, hogy saját szexualitásáról most nyíltabban beszélne – a

¹² A szociobiológia, mai nevén evolúciós pszichológia férfiaknál poligám, nőknél monogám reprodukciós stratégiákról beszél és ebben a gének parancsát látja- mintha az emberi viselkedést bármely ösztön, génprogram szükségszerűen irányíthatná! Népszerű formában erről Szendi Gábor könyveiben olvashatjuk, melyről kritikusan vö. Joó (2014).

¹³ Mai szalagcím a százéves évfordulón (2008. január) megjelent francia lapokból.

beszélgetés a hetvenes években készült, a szexuális forradalom korában (Schwarzer 1983). Azt azonban nem hallgatta el memoárjában sem, hogy 44 éves korában egy 17 évvel fiatalabb férfivel, Claude Lanzmann-nal volt mintegy hét évig tartó kapcsolata. Kettőjüket eszmei közösség is összekötötte, a *Les Temps Modernes* szerkesztőségében dolgoztak együtt, amelynek Beauvoir Sartre mellett kezdetektől meghatározó tagja volt. Sok szexualitást sejtető utalás található a memoárokból, anélkül, hogy egészen nyílt lenne – semmiképpen nem tarthatjuk prűdnek.

Az öregség filozófiai jellemzői sorában az időhöz és a cselekvéshez való viszonyról szeretnék még röviden írni. Egy hosszú, külön fejezet foglalkozik vele „Idő, tevékenység, történelem” címmel (577-714), amelynek nagy része inkább társadalomtudományos, szociológiai leírás (társadalmi rétegek szerint haladva) ill. rövid filozófiatörténeti visszatekintés Platónra és Kantra (632kk). Az eddigiekben a fenomenológiai testfogalom alkalmazásáról írtam, most Sartre kései filozófiájának alkalmazását mutatom be röviden a jelen-múlt-jövő ill. egy sajátosan sartre-i fogalom, gyakorlati-tehetetlentekintetében. A fenomenológia (Merleau-Ponty) és az egzisztencializmus (Sartre) útjai az ötvenes évek közepétől elváltak, amiről éppen Beauvoir írt, aki ekkor határozottan Sartre útját követte, míg *A második nemből* inkább Merleau-Pontyhoz állt filozófiailag közelebb. A Sartre késői művében, a *Critique de la raison dialectique*-ben [*A dialektikus ész kritikája*] (1960) is megnyilvánuló marxista szemléletre már utaltam (materializmus, osztályharc, kizsákmányolás), melyet Beauvoir is átvett és az öregség témájára alkalmazta.

Az emberi valóság számára a létezés önmagunk időivé tételét jelenti: a jelenben a jövő felé törünk terveinkkel, melyek meghaladják a múltunkat, megmerevedve és inert¹⁴ igényekkel terhelve ebbe hullanak vissza tevékenységeink. A kor megváltoztatja az időhöz való viszonyunkat. Az évek során egyre rövidebbé válik a jövőnk, miközben egyre súlyosbodik a múltunk. Az öregembert olyan egyénként határozhatjuk meg, aki mögött hosszú, előtte pedig korlátozott várható élet áll. (577)

A múlt túlsúlya az emlékezésben a hétköznapi gondolkodás közismert jelensége, Sartre cselekvéseméletének érdekes fogalma, a gyakorlati-tehetetlen azonban azt fejezi ki, ahogyan múltbeli cselekedeteim, szokásaim, elkötelezettségeim eldologiasodnak és elidegenednek tőlem, egyben érdeket teremtenek, melyek meghatározzák cselekvésemet a jelenben, valamint a jövőmet is korlátozzák. Ez minden életkorra jellemző ugyan, de az öregkorra

¹⁴ Ezt a szót később lefordítják „tehetetlen”-ként, a sajátos Sartre-i fogalom, a „practico-inert” részeként, ami gyakorlati-tehetetlen-ként fordítva szerepel Bene Adrián vele foglalkozó monográfiájában, aki cselekvéseméletéről is ír (Bene 345-47).

különösen, amikor a jövő szinte befejezetté és lezárttá válik. Az egzisztencializmus sartré-i formájában a negyvenes évektől a terv formájában megjelenő, az adotton túllépő (transzcendens) törekvés az emberi létező egyik fő jellemzője, a döntés-választás szabadsága így válik morális vállalássá.¹⁵ Beauvoir Sartre-nál optimistábban gondolkodott, lát esélyt arra, hogy a múlt öröm forrása is lehet. A sikeres élet lehetőségéről írottakat azonban nehéz optimistának értelmezni (587): mintha mégis egyetértene a szükségszerű ontológiai csalódottság sartré-i fogalmával, amely szerint az önmagáért létező (az ember) számára lehetetlen a jövő utolérése, a beteljesülés. Minden ígéret, elképzelés a jövőről szükségszerűen beteljesületlen marad – ennek segítségével metafizikai síkra emeli saját életének a memoárok harmadik kötetének csalódottságot megfogalmazó befejezését, sőt innen visszatekintve az első kötetben megjelenő fiatal lány (önmaga) jövőre vonatkozó elképzeléseit is beteljesületlennek mutatja, mert Sartre és a saját (?) filozófiai felfogása szerint minden élet/létezés csak az lehet! Történeti magyarázatként értelmezhető a társadalom akkori (jelenkori) állapotában is megnyilvánuló időgyorsulás, melyben az öregkorra összegyűjtött tudás, tapasztalatok gyorsan elavulnak, és az öregember diszkvalifikálódik, lemarad a fiatalabbak mögött (610-11). Ezt a sommás kijelentést azonban az egyes társadalmi rétegek esetében külön-külön részletezi, árnyalja. Így például az öregek társadalmi lenézése nem terjed ki az orvosok, ügyvédek, ill. értelmiségi dolgozók rétegére. A tudósok, filozófusok, írók is külön vizsgálat tárgyát képezik.

Számadás, értelmiségi-írói hitvallás

Befejezésül – az író és az irodalom jelentőségének megfogalmazásával – az öregedő ember sajátos teljesítménye, a számadás lehetősége mint sajátos érték érdemel kifejtést: ez az öregedés sok kedvezőtlen jelenségével ellentétben privilégium. Bár bármely életkorban lehetséges számot vetni addigi életünkkel, de az élet jövő felé nyitottsága csak ad hoc értékelést tesz lehetővé (még bármi történhet). Egy bizonyos életkort elérve azonban, bár még nem zárult le, a múlt már nagyobb részét foglalja el életünknek, mint a nyitott jövő. Ennek az életkornak értékét az élet egységben szemlélésének lehetősége adja: ekkor már van értelme végleges számadást készíteni. Visszatekintve feltárul egy egységes szál, életerv, legalábbis Beauvoir esetében létezett ilyen, amelyet hitvallásként össze is foglal a memoárok utolsó, *Számadás* c. kötete elején mintegy harminc oldalban (Beauvoir 1972; 1996, 7-38).

¹⁵ A hatvanas évek Sartre-i filozófiája a koraihoz képest meglehetősen átalakult. Arról, hogy Beauvoir mennyiben követi és tér el tőle, lásd Kruks (2014, 89-103).

Az egyedi élet története és a szubjektum identitása egybeesik, azonosak.¹⁶ Ezért élete történetének elmondása, az emlékiratok kötetei lineárisan adnak számot arról, hogy ki Beauvoir. A linearitás azonban csalóka benyomást kelt, valójában filozófiai értelemben múlt, jelen és jövő szétválaszthatatlanul összefonódnak egymással, amit a történetmesélés kronológiája nem képes megragadni. Az egyén azonban beleszületik egy adott korba, országba, nyelvbe, társadalmi osztályba (a belévetettség egzisztenciális jellemző). A kor és az egyén nem választhatók el egymástól, ezt Beauvoir alapvető nézete és valóban, memoárjai a 20. század európai, francia kultúrájának, társadalomtörténetének hűséges, pontos rajzát adják, eszme- és kortörténeti dokumentumok is egy személyes élettörténet meghatározó keretként. Szinte nincs is olyan mű, vagy eszme, melyről ne találnánk részletes leírást, memoárjait szinte a 20. század enciklopédiájának tekinthetjük, bármennyire paradoxnak tűnik ez egy önéletrajz esetében (igaz hogy négy kötetről van szó).¹⁷

Az egyén döntéseiben, választásaiban – egy adott szituáció keretén belül – az egzisztencialista filozófus Beauvoir szerint, szabad. Életünk vége felé gyakran elgondolkodunk azon, mi lett volna, ha egy adott helyzetben másként döntünk. Mi a véletlen és a szükségszerűség szerepe egy adott ember életében? Beauvoir ismételtlen leszögezi, hogy nem bánta meg döntéseit, nem is dönthetett volna másként, szükségszerűen döntött (a gyakorlati-tehetetlen fogalma értelmében elmúlt tetteink szinte dologként határozzák meg jelenünket és jövő tervein lehetőségeit). A véletlen azonban az ő esetében sok szempontból kedvezett, pl. születése alapján privilegizálnak tudja magát – anyagi lehetőségei tekintetében annak számít egy jómódú polgári család gyermeke (Beauvoir 1996, 47). A privilegizáltság egyik jellemzője egész életének, amelyet már *A második nemb*ben is felismert saját női sorsában. A függetlenség, anyagi javak biztonsága öregkorára is kiterjedő privilégiuma maradt (Kruks 2012 105, 121).

Beauvoir egzisztenciális projektje fiatalkorától kezdve az életről számadás, a minden megélt tapasztalat írásba foglalása, megörökítése volt. Az írás-íróság projektje, legyen ez filozófiai vagy irodalmi formában, Sartre-tal közös írói hitvallásuk, és egyben szükségszerű összetartozásuk alapja. A Sartre-tal való összetartozás, egyetértés szükséglete élete egyik fő jellemzője (Beauvoir 1996, 36). Nem kevésbé elementáris erejű, életét végig kísérő elem a megismerés- és tudásvágy. Már kamaszkorától kezdve ez hajtotta a filozófia felé, a Sorbonne-i diploma és a fiatalkori filozófiai művek tervei nem Sartre

¹⁶ Ma narratív identitásról beszélünk, pl. Ricoeur (1991) fogalma szerint.

¹⁷ Felfogását nevezhetjük történeti materialistának, marxistának a késői Sartre filozófiája értelmében (Kruks 2014), de ez a memoárok kétharmadára nem annyira jellemző, mint *Az öregségre*.

hatására alakultak ki, ahogy erről manapság, diákkori naplói publikálása után biztos tudomással bírunk. A filozófiai projekt érett korától kezdve azonban nem saját néven, hanem Sartre műveinek kritikus olvasójaként folytatódott, mintegy Sartre műveinek névtelen társalkotójaként. Filozófusi vénája azonban meghatározza két nagy elméleti művének koncepcióját, alapot és koherenciát ad nekik. Nem kevésbé filozofikusak az életrajzok sem: hosszú fejtegetéseket olvashatunk Sartre műveiről, fogalmai magyarázatáról, melyeket maga is alkalmaz. Az irodalom és a filozófia viszonyáról általánosan azt írja, hogy

A filozófia az embert fogalomnak tekinti, a világhoz való teljes viszonyát akarja megismerni. Az író szintén egyetemességre törekszik, ő azonban az egyediből indul ki. Nem tudást szándékozik nyújtani, hanem azt igyekszik közölni, amit nem lehet tudni: a világban-való lét átéltségének értelmét. Ezt egy egyedi-általános, a műve útján adja át. (638)

Saját döntése az irodalom javára szólt, nyilván nem függetlenül attól, hogy magát Sartre-tal való egységben élte meg, és ebben a kettősben Sartre-nak ítélte A filozófus szerepét, magának Az íróét. A kérdés tartósan foglalkoztatta, a memoárokban több helyen is visszatér rá, az utolsó kötetben személyes sorsát is filozófiai-általános elvek megtestesüléseként írja le (Beauvoir 1972, 37).

A műben megtestesült élet az örökkévalóságnak szól, de saját személyes jelene is bennük inkarnálódik. Ennél azonban fontosabb volt számára – sőt, ez volt a legfontosabb – a kortársakkal való kapcsolata, élő kapcsolatok barátokkal, kortársakkal, harcostársakkal. Felfogása szerint a kortársakkal való kapcsolatnak objektívált formája az is, hogy művek által értesse meg magát, és ezáltal megélt életét a Semmi (megsemmisülés) karma alól kimentse.¹⁸

Saját szavaival zárom: „miközben életem egy kezdettől meghatározott terv megvalósítása volt, ugyanakkor a világ terméke és kifejezése is, melyben lejátszódott és ezért tudtam egészen más dolgokról is tudósítani, miközben magamról beszámoltam” (Beauvoir 1972a/1993, 30). És most hol állok, ki vagyok, kérdezi a memoárok utolsó kötetében, amikor a jelenhez ér. „Hatvanhárom éves vagyok, ez az igazság teljesen idegen tőlem. Az öregség az idegenség, a bennünk lévő idegen felfoghatatlan tapasztalata” (30). Ennek a személyesen megélt tapasztalatnak lehetünk részesei az önéletrajz irodalmi formájában, mely egyedi egyetemes, ahogy Beauvoir gondolta.

¹⁸ Alapvető egzisztencialista gondolat, a korai Sartre *A Lét és a Semmi* c. művétől kezdve (Sartre 2006).

Felhasznált irodalom

- Bainbrigge, Susan. 2005. *Writing Against Death: The Autobiographies of Simone de Beauvoir*. Amsterdam: Rodopi.
- Beauvoir, Simone de. 1966. *A körülmények hatalma*. Ford. Szöllőssy Klára. Budapest: Magvető.
- Beauvoir, Simone de. 1971. *A második nem*. 2. kiadás. Ford. Görög Livia, Somló Vera. Budapest: Gondolat.
- Beauvoir, Simone de. 1972. *Az öregség*. Ford. Pődör László. Budapest: Európa. (Eredeti: Paris 1970)
- Beauvoir, Simone de. 1972a. *Tout compte fait*. Paris: Gallimard [Német kiadás: *Alles in Allem*. Ford. E. Rechel-Mertens. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1974 (1996). Angol kiadás: *All Said and Done*. Ford. P. O'Brien. New York: Paragon, 1993].
- Beauvoir, Simone de. 1973. *Minden ember balandó*. Ford. Görög Livia. Budapest: Európa (eredeti kiadás 1946)
- Beauvoir, Simone de. 1981. *La cérémonie des adieux, suivi de entretiens avec J-P. Sartre, Aout-Septembre 1974*. Paris: Gallimard.
- Beauvoir, Simone de. 1984. *A megtört asszony*. Ford. Justus Pál, Raymann Katalin. Budapest: Európa.
- Beauvoir, Simone de. 2015. *Félreértés Moszkvában*. Ford. Takács M. József. Budapest: Jaffa.
- Bene, Adrián. 2009. *Egyén és közösség. J-P. Sartre „Critique de la raison dialectique” c. műve a magyar recepció tükrében*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Card, Claudia. 2003. *Cambridge Companion to Simone de Beauvoir*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Calasanti, T. Slevin, K. King, N. 2006. „Agism and Feminism. From ‘etcetera’ to Center.” *NWSA Journal* 18 (1): 13-30.
- Cavarero, Adriana. 1992. *Platon zum Trotz. Weibliche Gestalten der antiken Philosophie*. Berlin: Rotbuch Verlag [Eredeti: *Nonostante Platone*. Roma: Editori Riuniti, 1990].
- Colette, Chéri. 2009. *Egy kurtizán szerelme*. Ford. Kállay M. Átdolgozta Tóthfalusi Á. Budapest: Nyitott Műhely [Eredeti kiadás: Paris: Fayard, 1920].

- Deutscher, Penelope. 2014. „The Sex of Age and the Age of Sex.” In Silvia Stoller (szerk.) *Simone de Beauvoir's Philosophy of Age, Gender, Ethics and Time*. Berlin: De Gruyter, 29-43.
- Fielding, Helen. 2014. „The Poetry of Habit. Beauvoir and Merleau-Ponty on Aging Embodiment.” In Silvia Stoller (szerk.) *Simone de Beauvoir's Philosophy of Age, Gender, Ethics and Time*. Berlin: De Gruyter, 69-83.
- Heinämaa, Sara. 2014. „Transformations of Old Age. Selfhood, Normativity and Time.” In Silvia Stoller (szerk.) *Simone de Beauvoir's Philosophy of Age, Gender, Ethics and Time*. Berlin: De Gruyter, 167-191.
- Greer, Germaine. 1991. *The Change. Women, Aging and the Menopause*. London: Penguin.
- Joó, Mária. 1996. „A platóni eros-ról, feminista interpretációk kapcsán.” *Magyar Filozófiai Szemle* 40 (1-2-3): 1-30.
- Joó, Mária. 2003. „Simone de Beauvoir és A második nem.” *Pro Philosophia Füzetek* 35: 35-57.
- Joó, Mária. 2014. [„Szexről és evolúcióról- sikeresen, magyarul \(Szendi Gábor és a Nő\).”](#) TNTeF 4 (1): 77-96.
- Kruks, Sonia. 2014. „Beauvoir's The Coming of Age and Sartre's Critique of Dialectical Reason. The material mediations of Age as Lived Experience.” In Silvia Stoller (szerk.) *Simone de Beauvoir's Philosophy of Age, Gender, Ethics and Time*. Berlin: De Gruyter, 89-103.
- Kruks, Sonia. 2012. „Confronting Privilege.” In Sonia Kruks (szerk.) *Simone de Beauvoir and the Politics of Ambiguity*. Oxford: Oxford University Press, 93-124.
- Moi, Toril. 1994. *Simone de Beauvoir. The Making of an Intellectual Woman*. Cambridge: Blackwell.
- Moi, Toril. 2009. „What Can Literature Do? Beauvoir as Literary Theorist.” *PMLA* 124 (1): 189-198.
- Perrig-Chiello, P. Darbellay, F. 2004. “La vieillesse est féminine- qui s'en souci?” *Nouvelles questions féministes* 23 (1): 31-43.
- Ricoeur, Paul. 1991. „Narrative Identity.” *Philosophy Today* 35 (1): 73-81.
- Sartre, Jean-Paul. 2006. *A lét és a semmi*. Ford. Seregi Tamás. Budapest: L'Harmattan.
- Sartre, Jean-Paul. 1960. *Critique de la raison dialectique*. Paris: Gallimard.

- Schwarzer, Alice. 1983. *Simone de Beauvoir. Rebellerin und Wegbereiterin Interviews mit Beauvoir 1972-1982*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Stoller, Silvia, szerk. 2014. *Simone de Beauvoir's Philosophy of Age. Gender, Ethics, Time*. Berlin: de Gruyter.
- Tidd, Ursula. 2004. *Gender and Testimony*. 2. kiadás. Cambridge: Cambridge University Press.
- Young, Iris Marion. 2005. „A Room of One's Own. Old Age, Extended Care and Privacy.” In *On Female Body Experience: «Throwing like a Girl» and Other Essays*. Oxford: Oxford University Press, 155-171.